

İRAN'DA EĞİTİM: BATI EĞİTİM MİRASINDAN DEVRİMCİ EĞİTİME

Riad Domazeti

İNSAMER

İHH İNSANİ VE SOSYAL ARAŞTIRMALAR MERKEZİ
IHH HUMANITARIAN AND SOCIAL RESEARCH CENTER
مركز البحوث الإنسانية و الاجتماعية

Referans için: Domazeti, Riad, "İran'da Eğitim: Batı Eğitim Mirasından Devrimci Eğitime", Araştırma 76, İNSAMER, Ağustos 2018.

Araştırma 76

İran, Ortadoğu'da Arap olmayan; geleneği, tarihi, sanatı, felsefesi ve en önemlisi de Şii fikhî üzerinden ana akım İslami düşünceye oluşturduğu alternatif ile önemli bir ülkedir. Ülkede geleneksel medrese sistemiyle yürütülen eğitim faaliyetleri 1828'de Rusya'ya, sonraki yıllarda da İngiltere'ye karşı uğranılan askerî yenilgiler üzerine başlatılan idari açıdan yeniden yapılanma ve modernleşme sürecinde ciddi değişiklikler geçirmiştir.

Tarihsel olarak İran eğitim sistemini Kaçar Hanedanlığı, Pehlevi Hanedanlığı ve 1979 İslam Devrimi olarak üç döneme ayırmak mümkündür. İran'da modern eğitim kurumları ve eğitim sisteminin oluşturulup geliştirilmesi, yabancı misyonerlerin ülkeye gelişiyle başlamıştır. İngiliz, Amerikan ve Fransız misyonerlerin ülke genelinde

de açtıkları kolejler İran'daki modern eğitimin zeminini hazırlamıştır. Gayrimüslimler etrafında şekillenen eğitim sistemine Müslümanlar ve İran devleti de Daru'l-Fünun ile başlayan kamu okulları kurarak karşılık vermiştir.

Geçmiş dönemlerde diğer Müslüman ülkelerdeki gibi İran'da da eğitim dinî otoriteler ve Müslüman âlimlerce yürütülmekteydi. Dahası, eğitim kurumları temelde, malî bakımdan bağışlara bağımlıydı. Çocuklar ve gençler okuma yazma, aritmetik, Kur'an ve dinî emirleri öğrenmek için mektep ve medreselere gitmekteydi. Bu geleneksel eğitim sistemi 18. yüzyılın sonuna değin değişmeksizin kaldı.

İran'da bu dönemde dinî vakıflar tarafından desteklenen dinî okullar, genellikle bir camiyle ilişki-

İNSAMER
İHH İNSANİ VE SOSYAL ARAŞTIRMALAR MERKEZİ
IHH HUMANITARIAN AND SOCIAL RESEARCH CENTER
مركز البحوث الإنسانية و الاجتماعية

lydi. Tüccar ve esnaf sınıfı ile toprak ağalarının ve hükümet görevlilerinin çocukları buralarda okuma ayrıcalığına sahipti. Mektep diye isimlendirilen bu okulların müfredatında Kur'an eğitimi ve Farsça şiirler ağırlıktaydı. Ancak bu mekteplerin fiziki imkânları çok sınırlıydı.¹

19. yüzyılın başlarında Ruslar İran'ın kuzey sınırlarını işgal etti. İki ülke arasındaki çatışmalarda pek çok önemli İran kenti Rus kuvvetleri tarafından işgal ve istila edildi. Bu süreçte İranlı yöneticiler ordunun ıslahı konusunda bir dizi kararlar aldılar ve Avrupa'dan çok sayıda askerî görevli, İran ordusunu eğitmek üzere İran'a geldi. Bunun sonucu olarak da daha önceleri ülkede Batı kültür ve teknolojisinin nüfuzuna engel olan koşullar ortadan kalkmış oldu. Bu dönemden itibaren yabancı öğretmen ve eğitimcilerin İran'a gelişi ve İranlı öğrencilerin yurt dışına gönderilmesi süreci hızlandı. İngiltere ve Rusya rekabetinden dolayı İran bu dönemde eğitim konusunda Avusturya'dan yardım talebinde bulundu. Bu ülkeden topçu, piyade, süvari, askerî mühendislik, tıp, cerrahi, fizik, matematik, mineraloji ve kimya dallarında hocalar getirildi.³

19. yüzyılın başlarında hükümet Batılılaşmaya ivme kazandırmak için İranlı öğrencilerin Avrupa'daki okullara gönderilmesini hızlandırdı.² 1810 yılında tıp eğitimi almak üzere ilk öğrenci kafilesi Avrupa'ya gönderildi. 1918 yılına gelindiğinde Fransa'da 200, İngiltere'de 34, Almanya'da 9 ve diğer Avrupa ülkelerinde 500 İranlı öğrenci okuyordu.⁴

İran'daki modern anlamdaki ilk okul, 1830 yılında Tebriz'de Basel'den gelen Alman misyonerler tarafından açıldı. Ancak bu okul, yeterli sayıda öğrenci gelmemesi sebebiyle üç yıl sonra kapanmak

zorunda kaldı.⁵ Alman misyonerlerin bu başarısız teşebbüsünün hemen akabinde Justin Perkins önderliğinde Amerikalı Presbiterian Kilisesi, 1836 yılında Urmiye bölgesinde ilk okulunu inşa etmeyi başardı. Müfredattaki sıkıntılara rağmen yüzyılın sonuna doğru Müslüman çocuklar bu okullarda eğitim almaya devam etti. Amerikalı misyonerler 1836 yılında Urmiye şehrinde bir de kız okulu açmıştı.⁶ Misyonerler Tebriz'in yanı sıra Tahran, Hamadan, Rasht ve Kazvin gibi şehirlerde Protestanlar, Ermeniler ve Yahudi azınlıklar için de okullar açtı.⁷

Amerikalı Protestan misyonerlerin bu başarısı kısa zamanda İngiliz Anglikan, Fransız Katolik ve Rus Ortodoks kiliselerini de harekete geçirdi. Ancak İngiltere ve Rusya'nın İran'la olan sıkıntılı siyasi ilişkilerinden dolayı bölgeye Amerikalılardan sonra en kolay girenler Fransız misyonerler oldu. 1838 yılında Tebriz'e gelen Eugene Bore, 1839 yılında fermanla resmî izin alarak ilk okulunu açtı. Bore, okullarında Hristiyan azınlığın yanı sıra özellikle Şii Müslüman çocukların da okuması için düzenlemeler yapmıştı. 1871 yılına gelindiğinde Fransızların Urmiye'de 26 erkek ve 10 kız okulu vardı.⁸

İran'da okul kuran ve eğitim konusunda yatırım yapan Avrupalı güçlerin yanında Yahudiler de vardı. İsviçre'de kurulan ve Yahudilerin haklarını korumaya yönelik faaliyet gösteren Yahudi Ajansı, İran'daki ilk erkek okulunu başkent Tahran'da 1898 yılında inşa etti. Okula ilk yıl 350 öğrenci kayıt yaptırmıştı. Ajans, bir yıl sonra 1899 yılında bir de kız okulu açtı. Yıllar içinde büyüyen bu okulların öğrenci sayılarında da ciddi artışlar oldu. 1913-1914 döneminde bu okullarda eğitim gören 455 erkek öğrencinin 190'ı zengin Müslüman ailelerin çocuklarıydı. Ajans sadece Tahran'da

değil hızlı bir şekilde İran’da Yahudilerin yoğun olarak yaşadığı Hamedan, Isfahan, Şiraz ve Kirmanşah gibi şehirlerde de okullar açtı. Açılan bu okullarda her şehirde ortalama 500 öğrenci eğitim görüyordu.⁹

Hükümet ülkede bir okul ağı kurmak için 1898’de Millî Eğitim Konseyi’ni oluşturdu. 1910 yılında da Eğitim Bakanlığı kuruldu. Bir yıl sonra parlamento kabul ettiği bir yasa ile Eğitim Bakanlığı’nı genel eğitim sisteminin düzenlenmesi konusunda görevlendirdi.¹⁰ Bu dönemde, İran’da devlet eliyle kurulan okullar genellikle askerîye, tıp, mühendislik, kimya, mineraloji ve teknik eğitimi teşvik eden bir müfredata sahipti. Okullarda Fransızca, İngilizce ve Rusça gibi yabancı diller de öğretiliyordu.¹¹

Müslümanlar tarafından özel okulların açılması 1887-1888 yılında Tebriz’de rüşdiyelerin kurulması ile başladı. Seküler eğitime karşı 1899 yılında Muhammed Tabatabai tarafından açılan *Medrese-i İslamiye*, dinî eğitim veren modern medreselerin ilk örneğini oluşturdu.¹²

Ulemanın Şii İslami prensiplere aykırı olduğu fetvasına rağmen, 1903-1904 yılında Tahran’da *Tuba Rushdiyyah* adındaki ilk kız okulu açıldı. Misyonerin açtıkları dışında, ülkede 1907 yılında devlete ait sadece üç kız okulu vardı.¹³

İran’ın modern eğitim sisteminin kurumsallaşmasında Muhammed Hüseyin Faruki ve oğlu Muhammed Ali’nin etkisi çok büyüktür. Kaçar Hanedanlığı’nın sonlarına doğru İran’da yayınlanan her dört kitaptan biri Muhammed Faruki ve oğlu tarafından yazılmış veya tercüme edilmiştir.¹⁴

İran’da devlet eliyle kurulan ve Avrupa tarzı eğitim veren ilk eğitim kurumu olan *Daru’l-Fünun*, ilk mezunlarını 1858 yılında verdi.¹⁵ Yeni okulların açılmasında kaydedilen ilerleme istenenden yavaştı. 1925’te, Kaçar Hanedanlığı’nın sonuna gelindiğinde, ülkedeki yaklaşık 3.300 hükümet okulunda kayıtlı toplam 110.000 öğrenci vardı.¹⁶

Sonuç olarak Kaçarlar döneminde İran’da eğitim sisteminin kurumsallaşmasında geleneksel medrese ve cami eğitimi yanında şu dört ana kol etkili olmuştur: Yabancı ülkelere gelen eğitimciler, askerî ve teknik danışmanlar; yabancı misyonerlerin İran’da açtığı modern okullar; İran’daki dinî azınlık gruplarının açtığı okullar; yurt dışına gönderilen öğrencilerin eğitim sistemine katılması.

Pehlevi Dönemi

Kaçarlar döneminde başlayan eğitimdeki reform ve yenilikler Pehlevi Hanedanı’nın İran’ın başına geçmesiyle daha da hızlanarak devam etmiştir. Pehlevi Hanedanı İran’ı modern, seküler ve dünya sistemiyle entegre bir ülke haline getirmek istiyordu. Bu nedenle yabancı ülkelerin ve misyonerlerin İran’da okul açmaları, İranlı öğrencilerin yabancı ülkelere gönderilişi ve yeni kamu okullarının açılışı 1925 yılından sonra daha da hızlanarak devam etmiştir.

Yapılan düzenlemelerle ilköğretim altı yıl, köylerdeki kurslar ise dört yıl olarak belirlenmiştir. 7-13 yaş arasındaki çocukları kapsayan bu eğitim, herkes için ücretsiz olarak tasarlanmıştır.¹⁷

Pehlevi Hanedanlığı başlangıçta eğitimdeki Batılılaşmayı oldukça radikal adımlar atarak sağlamıştır. Bunun için ABD’den bir grup danışman davet edilmiş, bu danışmanlar, ABD’de yürürlükte

olan Batı eğitim felsefesinin ve ideallerinin İranlı eğitimciler tarafından benimsenmesini tavsiye edip uyguladıklarından, ülkede Amerikancı bir ekol ortaya çıkmıştır.¹⁸

Oğul Muhammed Rıza Şah döneminde daha da ileri gidilerek okul programlarından İslami eğitim kaldırılmış ve karma eğitim için düzenlemeler yapılmıştır. Geleneksel eğitim kurumlarının kapatılması ve buralardaki çocukların modern okullara gönderilmesi için de ailelere ve bu okul yöneticilerine baskı yapılmıştır. Nihayetinde bu okullar kapatılmış ve İran eğitim sistemi tek bir kalıba sokulmuştur. Ancak devletin kontrolü dışında dinî eğitim veren geleneksel kurumlar varlığını sürdürmüştür.¹⁹

İran yönetiminin bütün çabalarına rağmen 1940'lı yıllara kadar eğitim sistemindeki kayıtlı öğrenci oranları çok düşük seviyelerde kalmaya devam etmiştir. Hatta 1940 yılında ülke genelinde çocukların sadece %10'u ilköğretim okullarında kayıtlıydı; 12-20 yaş arasındaki gençlerin ise ancak %1'i liseye gidiyordu. Okullaşma oranları 1960 yılına kadar düşük tempolu bir artışla devam etmiştir. Bu dönemde Şah, devlet okul sistemini iyileştirmek ve genişletmek için çeşitli programlar başlatmıştır.²⁰

Pehlevi döneminde yurt dışına gönderilen öğrenci sayısı 1960 yılında 15.000'e ulaşmıştır.²¹ Batı'da eğitim alan bu öğrenciler ve eğitim politikasını belirleyen yöneticiler, öğrenciler arasında ulusçuluğu güçlendirmeye çalışmıştır.²² Bu yeni elit grup, geleneksel ve tutucu gruplara karşı Batı kültürünü benimseyen yönelimlere öncelik vermiştir.²³

1963'te başlatılan ve 20 yıllık bir süreç içerisinde İran'ı ekonomik, sosyal ve siyasi anlamda dönüş-

türmeyi hedefleyen "Ak Devrim" isimli reform programının ana hedefleri; kadınları özgürleştirmek, köylülerle şehirlilerin hayatını eşit hale getirmek, adli reform sağlamak, demokratikleştirme ve herkes için eğitim imkânlarını geliştirmektir.²⁴ Şah, kendisi de Batı eğitimi almış bir kişi olarak İran toplumunu kesin bir şekilde modernleştirmeyi amaçladığından, eğitim alanında yapılacak bu reformların çok önemli olduğunu düşünüyordu. Hızlı bir okullaşma sürecine giren İran'da, Ak Devrim ile birlikte eğitim kurumlarının sayısı üç kat arttı. Okul öncesindeki kayıtlı öğrenci sayısı 13.300'den 221.990'a yükseldi. Ortaokul öğrencilerinin sayısı ise 370.000'den 741.000'e yükseldi. En önemlisi de okuma yazma oranı %26'dan %42'ye yükseldi.²⁵

Buna rağmen 20 yıllık Ak Devrim programı sonucunda ilköğretim çağındaki çocukların halen daha %60'ı okula kayıtlı değildi ve yükseköğretime devam etmek isteyen öğrencilerin de yalnızca %30'u kabul alabiliyordu.²⁶ 1978 yılına gelindiğinde ilk ve ortaöğretime kayıtlı çocukların toplam oranı %75'ti. Ancak liseye geçiş ve devam etme durumu halen pek çok öğrenci için mümkün değildi.²⁷

İran'a Ak Devrim'in yanı sıra eğitim konusunda ciddi ivme kazandıran bir diğer önemli gelişme 1973 yılında yaşanan Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü (OPEC) krizidir. Artan petrol fiyatları sayesinde İran birden büyük finansal imkânlarla sahip oldu. Bu gelişmeye müteakip Eğitim Bakanlığı ve Yüksek Eğitim Bakanlığı'na bağlı kurumlarda öğretmen ve personel dâhil kadro sayısı 515.000'e ulaştı. Okul sayısında da büyük artış oldu; ilk ve ortaokulların sayısı 26.000'e, liselerin 1.850'ye, mesleki okulların 750'ye, üniversitelerin sayısı ise 13'e ulaştı.²⁸

İslam Devrimi ve Eğitim

1979 yılındaki İslam Devrimi'nin ardından İran, "laikleşerek modernleşme"yi hedefleyen eğitim politikasını terk ederek dinî anlayışın merkezde olduğu bir eğitim sistemine geçmiştir. İran İslam Cumhuriyeti ilan edildikten sonra Humeyni, kültürel bir devriminin gerekliliğinden bahsederek eğitim uzmanlarına Şah'ın seküler ve Batı yönelimli kültürünün İran eğitim sistemi üzerindeki etki ve tesirlerini ortadan kaldırmak için çağrıda bulundu. Nisan 1980'de yayınlanan fetva ile "Eğitimle alakalı bütün program ve problemleri araştırmak, İslami kültür üzerine kurulu eğilimi yönlendiren strateji ve politikaları formüle etmek, toplumun ihtiyaçları doğrultusunda farklı çalışma alanları için müfredat hazırlamak, devrim davasına kendisini adanmış seçkin eğitim kadroları yetiştirmek ve atamak" üzere çalışma başlatıldı.²⁹

Devrimden sonra yapılan politika değişikliğine göre eğitimde kız-erkek karma sistem iptal edildi ve üniversitelerin İslami değerleri teşvik etmesi zorunlu hale getirildi. Ardından, devam eden Batılılaşma ve laikleşme akımına karşı güçlü bir tepki verildi.³⁰

1980 yılının ortasından itibaren Kültür Devrimi Yüksek Kurulu ikame edilerek eğitimdeki reformlar yürürlüğe konuldu. Kurulun temel amacı eğitim sistemini saflaştırmak ve İslamileştirmektir. Ülkede faaliyet gösteren ilk, orta ve lise seviyesindeki bütün yabancı okullar kapatıldı; İslam dışı akademik kadrolar tasfiye edildi. 40.000 öğretmen ihraç edildi veya emekli olmak zorunda bırakıldı. Bütün kitaplar ve eğitim materyalleri İslam karşıtı söylemlerden arındırılmak için toplatıldı. İslamlaşma süreci kapsamında eğitim sisteminde geleneksel mektep uygulaması geri getirildi.³¹

Ancak bir süre sonra eğitimde bazı sıkıntılar görülmeye başlandı. Akademik kadro, öğretmen ve personel açığını kapatmak ciddi bir sorun haline geldi. Bütçedeki daralma sebebiyle -ulema sınıfının bütün itirazlarına rağmen- hükümet, özel okullar konusunda bazı tavizler vermek zorunda kaldı. Tekrar paralı üniversitelere izin verildi.³² Ders kitaplarına müfredatın yeni değerleri ve ideolojileri eklendikten sonra tıp ve mühendislik eğitimi veren üniversiteler yeniden açıldı. Ancak beşeri ve sosyal bilimler eğitimi veren üniversiteler bir süre daha kapalı kalmaya devam etti.³³

Bu dönemde diğer ülkelere bağımlılığın ortadan kaldırılması için nitelikli öğretim elemanı yetiştirilmesi amacıyla Öğretmen Eğitim Üniversitesi kuruldu. İhtiyaç duyulan öğretim elemanları, giriş imtihanları yoluyla üniversite mezunları arasından seçildi.³⁴

İran'daki eğitim sistemini anlamak açısından önemli verilerden biri de kız çocukların eğitimi konusudur. 1974 yılında kırsal kesimde yaşayan 20-24 yaş arasındaki kızların sadece %10'u okuma yazma biliyordu. Bu oran devrim sonrasında, 1986 yılında %37'ye, 1996 yılında %78'e, 2006 yılında ise %91'e yükselmiştir.³⁵ Bu yükseliş yükseköğretime de yansımıştır. 1998 yılında üniversitelerdeki öğrencilerin %52'sini kızlar oluşturuyordu. Bu sayı giderek arttı ve 1999 yılında %57'ye, 2007 yılında %65'e ulaştı.³⁶

İran'da bugün üniversite öncesi eğitim dört aşamadan oluşmaktadır. Buna göre eğitimin ilk basamağı anaokuludur. Bir yıl olan bu süreç ilkökula hazırlanma aşamasıdır. İlkokul eğitimi altı yıldır ve zorunludur. Ortaokul üç, lise ise dört yıldır. Devrimle birlikte özellikle sosyoloji, felsefe, edebiyat, coğrafya, tarih ve iktisat derslerinin

tümünde İslamiyet ve Şiiilik ile ilgili konulara yer verilmektedir. Bu bağlamda İran'da eğitim sistemindeki gelişmelere bakıldığında, eğitimin bütün aşamalarında dinin temel alındığı ve din dersinin zorunlu olduğu görülmektedir. Öyle ki öğrencilerin bir üst sınıfa devam edebilmek için din dersinden geçmeleri zorunludur.³⁷

1980 yılında İran'da eğitim harcamaları için ayrılan bütçe %7,13'tür. Gelirinin önemli bir bölümünü eğitime ayıran ülke, ekonomik nedenlerle 2015 yılında bütçenin sadece %2,9'unu eğitime ayırmıştır.³⁸ Bu rakam dünyanın en düşükleri arasındadır.

Günümüzde İran'daki okuma yazma oranları erkeklerde %90, kadınlarda %80 olarak belirtilmektedir.⁴⁰ Anayasaya göre hükümetin eğitim imkânını herkese eşit şekilde ücretsiz olarak sağlaması gerekmektedir. Ayrıca ülkedeki Zerdüş, Ermeni ve Yahudi azınlıklar da okullarda kendi dinlerini öğrenmede serbesttir.⁴¹

2015 yılı verilerine göre İran'da ilköğretimde 7,6 milyon, ortaokulda 5,7 milyon, lisede 4,8 milyon kayıtlı öğrenci bulunmaktadır.⁴²

Şii Dinî Okulları (Havza Okulları)

İran'da tarihsel anlamda geleneksel dinî okullarla modern eğitim veren okullar arasında bir rekabetten bahsetmek mümkündür. Gerek Kaçar döneminde gerekse Pehlevi ve hatta İslam devriminden sonra, dinî okullar sürekli tartışma konusu olmuştur. Geçmişte dinî okullar ulemanın yoğun itirazı ve ısrarlı mücadelesi ile varlıklarını sürdürebilmiştir.

Şii mezhebinde din adamlarının ve dinî mercilerin yetiştirdiği okula *Havza* denilmektedir. Bin yılı aşkın bir süredir Şii din adamlarını yetiştiren Havza

okulları, Humeyni'nin Şah rejimini devirmesinden sonra İran'ın siyasi, toplumsal, kültürel ve eğitim alanlarında önemli bir yer edinmiştir. Bu okullardan mezun olan din adamları dinî bilgileri belli bir seviyede ise dinî merci konumuna terfi edebilmektedir. Dinî merciler, şeriat hakkında her türlü dinî fetvada bulunabilir. Havza, mali ve siyasi olarak herhangi bir otoriteye bağlı değildir; tamamen bağımsızdır.⁴³

İran devrimi başarılı olduktan sonra Humeyni, Havza ile üniversitelerin birbirinden ayrı olmasının bir tehdit oluşturduğunu düşünmüş ve bilim dünyasıyla Havza'nın birlikte hareket etmesini hedefleyen bir yaklaşımı benimsemiştir. Bu bağlamda da Havza okullarının ülke kalkınması ve kurtarılması için önemli bilim merkezleri olduğu vurgulanmış ve bilimin tek başına faydadan ziyade zarar vereceği esası kabul edilmiştir. 1982 yılına gelindiğinde Humeyni, İran'daki din okulları ve üniversitelerin iş birliğine verdiği önemi daha açık bir şekilde yansıtmak için, Havza ve Üniversite Araştırmaları Enstitüsü'nü kurmuştur. Bu enstitünün kurulmasının temel hedefi, üniversitelerle din okulları arasında bilimsel ve fikirsel bağlar oluşturmaktır.⁴⁴

Havza okulları İran'da rejim tarafından tercih edilen okullar olduğu için İran'ın toplumsal yapısındaki konumları da önemlidir. Öyle ki bu okulların hiçbir şekilde eleştirilmesine izin verilmemektedir. Bunun yanında Havza'nın bilimsel söylemi ve bilime yaklaşımı üniversitelerden çok farklıdır. Üniversitelerin araştırma ve ders programları Havzalardan farklı yöntemlerle gerçekleştirilmektedir.⁴⁵

Yükseköğretim

İran'da yükseköğretim konusunda en önemli adımlar 1934 yılında Tahran Üniversitesi'nin

kurulmasıyla atılmıştır. 2. Dünya Savaşı'ndan sonra yükseköğretim kurumları birçok şehre yayılmış; Tebriz, İsfahan, Meşhed, Şiraz ve Ahvaz gibi bölgelerde kolejler ve mesleki yüksekokullar inşa edilmiştir.⁴⁶

Bu dönemde her ne kadar üniversitelerin kendi işleyiş ve müfredatları olsa da bazılarının yabancı üniversitelerden etkilendiği bariz bir şekilde görülmekteydi.⁴⁷ Bu döneme ilişkin önemli sorunlardan biri, az sayıda olan bu kurumlara öğrenci kabulünün de az olmasıydı. 1958 yılında üniversiteye başvuruda bulunan öğrencilerin sadece %10'u kayıt yaptırabiliyordu.⁴⁸ 1970'li yıllarda petrol gelirleri sayesinde zenginleşen İran'da Batı tipi üniversitelerin kurulmasından sonra üniversite kayıtlarında da büyük artış oldu. 1973 yılında yükseköğretimde 190.000 öğrenci eğitim görürken 1978 yılında bu sayı 600.000'e ulaştı. Ancak bu artış öğretim üyesi eksikliğini de beraberinde getirdi. Hükümet bu sorunu aşmak için yurt dışından öğretim görevlisi getirtti. Ancak ülkede yükseköğretimdeki bu hızlı ilerlemeye karşın eğitim standardının düştüğü ve müfredatın yetersiz ve kötü hazırlandığı yönündeki eleştiriler de bir hayli arttı.⁴⁹

1979 Devrimi'nden sonra üniversitelerde Batıcılık yerine "saflaştırma" ve "İslamileştirme" eğilimi öne çıktı. Bu amaca yönelik olarak da üniversite profesörleri ve Müslüman âlimler arasındaki iletişimi kolaylaştırmak için Üniversitelerarası Yardımlaşma Bürosu adıyla bir merkez kuruldu. Devrimin ardından kapatılan üniversitelerin iki yıl sonra açılmasıyla üniversitelerle iş birliği yapan müellif ve mütercimler, yeni müfredatın planlanması; beşerî, sosyal ve doğal bilimler alanlarında önemli sayıda kitabın hazırlanması için iyi bir fırsat elde ettiler.⁵⁰ Diğer Ortadoğu ülkelerinde olduğu gibi, yerleşik siyasi dogmaya bağlılık

İran üniversitelerinde de başarılı olmak isteyen öğrenciler için önemli bir ön koşuldur.⁵¹ Bu döneme ilişkin en kritik gelişmelerden biri; toplam kayıt sayısı düştüğü halde, üniversite düzeyinde kadınların okullara kabul oranlarındaki artışıdır. 2000 yılında üniversite öğrencilerinin yarısından fazlasını kadınlar oluştuyordu.⁵²

Ortadoğu genelinde olduğu gibi İran'da da öğretmen yetiştirme programları yükseköğretimin önemli konuları arasındadır. Ülkede gerek Pehlevi döneminde gerekse İslam devrimi sonrasında öğretmen yetiştirme programları açılmıştır. Devrimden sonra öğretmenlik için yapılan başvurular arasından dindar ve kendini adanmış kişileri seçmek üzere bazı ölçütler benimsenmiştir. Yapılan bu düzenlemeler sonucunda her yıl 20.000 kadar ortaokul mezunu genç, giriş imtihanları yoluyla seçilerek ülke çapındaki bu merkezlere yerleştirilmiştir. İki yıllık bir eğitim sonucunda bu adaylar ilkokul öncesi, ilkokul ve rehberlik okullarında görev yapmak üzere hazırlanmıştır. Bu dönemde öğretmen açığını kapatmak için 70 tane Öğretmen Yetiştirme Koleji ve 50 tane de Öğretmen Yetiştirme Enstitüsü kurulmuştur.⁵³

İran'da lisans dört yıl, yüksek lisans iki yıl, doktora dört yıl ve yüksek teknik okullar iki yıl olarak düzenlenmiştir. 2004 yılı verilerine göre ülkede 200 kamu ve 30 özel olmak üzere toplam 230 üniversite bulunmaktadır. İran'da ayrıca çok sayıda bilim ve teknoloji araştırma enstitüsü vardır.⁵⁴ Hâlihazırda İran'daki bütün büyük şehirlerde üniversite bulunmaktadır. Ülkedeki özel üniversiteler genellikle dinî eğitim veren okullarca domine edilmektedir.⁵⁵

Bilim Araştırma ve Teknoloji Bakanlığı'na göre 2014 yılında İran'da yükseköğrenim gören öğrenci

sayısı 4.802.721'dir. Bunların yaklaşık 2,2 milyonu lisans, 720.000'i yüksek lisans ve 72.000'i doktora düzeyinde eğitim görmektedir.⁵⁶ Bunun dışında 1,1 milyon öğrenci de farklı yükseköğretim kurumlarında eğitim görmektedir. Pehlevi döneminde yurt dışında üniversite eğitimi alanların sayısı bir hayli yüksekken günümüzde bu sayı oldukça azalmıştır. UNESCO verilerine göre 2014 yılında yurt dışında okuyan İranlı öğrenci sayısı 48.000'dir.⁵⁷

Sonuç olarak Mısır ve Türkiye gibi bölgenin diğer büyük ülkeleri ile kıyaslandığında İran'da eğitim reformlarının geç başladığı ve halen birçok alanda istenilen seviyeye ulaşamadığı görülmektedir. Ülkede modern eğitim kurumlarının inşası, yabancı kurumların ve özellikle misyonerlerin doğrudan girişimleriyle olmuştur. İslami rejimle birlikte yönetime gelen Humeyni, önceki dönemde inşa

edilen eğitim sistemini tümüyle yıkmak yerine dönüştürerek eski rejimin tüm enstrümanlarını ve imkânlarını kullanmaya devam etmiştir. Onun stratejik anlamda yaptığı değişiklikler, ağırlıklı olarak eğitim müfredatını yeniden düzenlemek şeklinde olmuştur. En radikal ve bariz değişiklik ise müfredatın saflaştırılarak eğitime millî ve dinî bir renk verilmesi olmuştur. Bu yolla İran vatandaşlarının kitlesel anlamda yeni rejime sadık bireyler haline getirilmeleri hedeflenmiştir. Humeyni bir yandan kitlesel eğitimi devam ettirirken bir yandan da Şii teolojisine dayanan geleneksel mektep ve ilahiyat fakültelerini ve dinî eğitim merkezlerini güçlendirerek rejimin güvenliği ve devamlılığı için önemli bir insan kaynağını kendi etrafında toplamayı başarmıştır. Bununla birlikte İran'da geleneksel eğitimle modern eğitim arasındaki çatışma, toplumsal anlamda hissedilmeye devam etmektedir.

Sonnotlar

- ¹ Reza Arasteh, *Education And Social Awakening in Iran 1850-1960*, E. L. Brill, Leiden, Netherlands, 1962, s. 6.
- ² Behran Muhsinpur, “İran’da Eğitimin Dünü ve Bugünü”, Çev. Hilmi Baş, <http://www.islamdusuncesi.net/iranda-egitimin-dunu-ve-bugunu-86h.htm> (Mayıs 2017).
- ³ Arasteh, ss. 20-21.
- ⁴ Arasteh, s. 29.
- ⁵ Arasteh, s. 29.
- ⁶ Soli Shahvar, *The Forgotten Schools The Baha’is and Modern Education in Iran, 1899-1934*, I.B. Tauris Publishers, London, 2009, s. 27.
- ⁷ Shahvar, s. 35.
- ⁸ Shahvar, ss. 35-36.
- ⁹ Shahvar, s. 40.
- ¹⁰ Muhsinpur, “İran’da Eğitimin Dünü ve Bugünü”.
- ¹¹ Arasteh, s. 21.
- ¹² Shahvar, s. 52.
- ¹³ Shahvar, s. 57.
- ¹⁴ Farzin Vejdani, *Making History in Iran an Education, Nationalism, and Print Culture*, Stanford University Press, California, 2015, s. 40.
- ¹⁵ Shahvar, s. 12.
- ¹⁶ Glenn E. Curtis and Eric Hooglund, *Iran a Country Study, Federal Research Division Library of Congress*, Fifth Edition, Washington, 2008, ss. 132-133.
- ¹⁷ Arasteh, ss. 56-57.
- ¹⁸ Muhsinpur, “İran’da Eğitimin Dünü ve Bugünü”.
- ¹⁹ Muhsinpur, “İran’da Eğitimin Dünü ve Bugünü”.
- ²⁰ Curtis and Hooglund, ss. 133-134.
- ²¹ Arasteh, s. 30.
- ²² Muhsinpur, “İran’da Eğitimin Dünü ve Bugünü”.
- ²³ Parvin Nadim, “İran Eğitim Sistemi: Bir Değerlendirme”, *M. Ü. Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 1996, S. 8, ss. 153-165.
- ²⁴ Keith Watson, “The Shah’s White Revolution-Education and Reform in Iran”, *Comparative Education*, Vol. 12, No. 1, March 1976, ss. 23-36.
- ²⁵ Ervand Abrahamian, *A History of Modern Iran*, Cambridge University Press, Cambridge, 2008, s. 134.
- ²⁶ Abrahamian, ss. 141-142.
- ²⁷ Curtis and Hooglund, ss. 133-134.
- ²⁸ Abrahamian, s. 126-127.
- ²⁹ Muhsinpur, “İran’da Eğitimin Dünü ve Bugünü”.
- ³⁰ Laura Etheredge (ed.), *Middle East Region in Transition* Iran, Britannica Educational Publishing, 2011, s. 56.
- ³¹ Yasin Tamer, *Basic Changes in Iranian Education System Before and After Islamic Revolution*, School of Social Sciences of Middle East Technical University, December 2010, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), ss. 67-68.
- ³² Tamer, s. 67.
- ³³ Tamer, s. 68.
- ³⁴ Muhsinpur, “İran’da Eğitimin Dünü ve Bugünü”.
- ³⁵ Wolfgang Lutz, Jesús Crespo Cuaresma and Mohammad Jalal Abbasi-Shavazi, “Demography, Education, and Democracy: Global Trends and the Case of Iran”, *Population and Development Review*, Vol. 36, No. 2 (June 2010), ss. 253-281.
- ³⁶ Lutz, Cuaresma and Abbasi-Shavazi, ss. 253-281.
- ³⁷ Ali Semin, “İran Eğitim Sistemi ve Türkiye-İran Eğitim İşbirliğine Etkileri”, Bilgesam, 9 Kasım 2011, <http://www.bilgesam.org/incele/1138/-iran-egitim-sistemi-ve-turkiye-iran-egitim-isbirligine-etkileri/#.WT6vbWjyIU> (Mayıs 2017).
- ³⁸ <http://data.worldbank.org/indicator/SE.XPD.TOTL.GD.ZS?locations=IR>
- ³⁹ Etheredge (ed.), s. 56.
- ⁴⁰ <http://timssandpirls.bc.edu/timss2015/encyclopedia/countries/iran-islamic-rep-of/>
- ⁴¹ http://www.sesric.org/oic-member-countries-infigures.php?c_code=25&cat_code=2
- ⁴² http://www.sesric.org/oic-member-countries-infigures.php?c_code=25&cat_code=2
- ⁴³ Semin, “İran Eğitim Sistemi...”.
- ⁴⁴ Semin, “İran Eğitim Sistemi...”.
- ⁴⁵ Semin, “İran Eğitim Sistemi...”.
- ⁴⁶ Curtis and Hooglund, s. 134.
- ⁴⁷ Tamer, ss. 32-34.
- ⁴⁸ Arasteh, s. 70.
- ⁴⁹ Watson, “The Shah’s White...”, ss. 23-36.
- ⁵⁰ Muhsinpur, “İran’da Eğitimin Dünü ve Bugünü”.
- ⁵¹ Etheredge (ed.), ss. 56.
- ⁵² Etheredge (ed.), ss. 57-58.
- ⁵³ Nadim, “İran Eğitim Sistemi: Bir Değerlendirme”, ss. 153-165.
- ⁵⁴ <https://www.msrt.ir/en/page/9/research-institutions>
- ⁵⁵ Curtis and Hooglund, s. 135.
- ⁵⁶ <https://www.msrt.ir/en/page/20/statistics#Universities>
- ⁵⁷ <http://wenr.wes.org/2017/02/education-in-iran>